

УДК 311:330.59

Іваненко Олена Іванівна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри статистики та демографії

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Ivanenko Olena

PhD in Economics,

Associate Professor of the Department of Statistics and Demography

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: 0000-0002-6383-3646

ІНТЕГРАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ КРАЇН СВІТУ

INTEGRAL ASSESSMENT OF HUMAN DEVELOPMENT COUNTRIES OF THE WORLD

***Анотація.** Досліджуються підходи до оцінювання людського розвитку та його складових на рівні країн світу. Виявлено нерівність у використанні світових ресурсів та доступу до них, тому у роботі зроблено акцент на оцінку нерівності значень показників, які формують ІЛР. Нерівність було визначено шляхом розрахунку коефіцієнту варіації та побудови графіку розсіювання. Для показнику, що оцінює середню очікувану тривалість життя коефіцієнт варіації приймає найменше значення 11,79%, графік розсіювання також підтвердив відносну однорідність сукупності. Середня тривалість життя у світі 71,5. Для підвищення значення цього показника варто звернути увагу на підвищення рівня медицини країн з найнижчими та урегулювання збройних конфліктів, які негативно впливають на середню очікувану тривалість життя. Рівень*

освіти визначений на основі двох показників – середньої тривалості навчання та очікуваної тривалості навчання. Ці показники варіюють у межах 22,26% (очікувана тривалість навчання) і 28% середня тривалість навчання. Варіація значення середньої тривалості навчання хоч і не перевищує 33%, аби сказати що сукупність неоднорідна, але в даному конкретному випадку, можна зробити висновок, що в найнерозвиненіших країнах світу можливість навчання значно нижча ніж в розвинених. 17% країн мають середню тривалість навчання меншу за 5 років. Найбільш неоднорідною, за результатами дослідження є сукупність значень ознаки ВНД на душу населення, коефіцієнт варіації якої становить 110,45%. Виявилось, що країни з найвищим показником ВНД на душу населення не очолюють рейтинг країн за ІЛР, тобто матеріальні ресурси, які має держава не витрачають уряди таких країн на розвиток соціальних сфери, що гальмує їх процес розвитку. Середній показник у світі становить 14301 дол. США на людину, у той час, як медіанне значення – 10667 дол.США. Така різниця між середнім та медіанним значенням доводить, що більшість країн світу є малозабезпечені матеріальними ресурсами. Простежено світову тенденцію до збільшення ІЛР по всіх групах країн та по всіх регіонах. Аби надалі така тенденція зберігалася, а темпи приросту ІЛР збільшувалися людству необхідно вирішити такі глобальні проблеми, як війни та збройні конфлікти, бідність, малозабезпеченість, нерівність в доступах до матеріальних ресурсів розробити план більш ґрунтовної співпраці між країнами лідерами, та країнами з найнижчим рівнем розвитку для обміну досвідом та допомоги у покращенні рівня життя.

Ключові слова: інтегральна оцінка, економічний розвиток, людський розвиток, індекс людського розвитку (ІЛР).

Summary. Approaches to the evaluation of human development and its components at the level of the countries of the world are studied. Inequality in the use of world resources and access to them was revealed, therefore the work focuses on the evaluation of the inequality of the values of the indicators that form the HDI. Inequality was determined by calculating the coefficient of variation and constructing a scatter plot. For the indicator evaluating the average life expectancy, the coefficient of variation takes the smallest value of 11.79%, the scatterplot also confirmed the relative homogeneity of the population. The average life expectancy in the world is 71.5. To increase the value of this indicator, it is worth paying attention to improving the level of medicine in countries with the lowest and settling armed conflicts, which negatively affect the average life expectancy. The level of education is determined on the basis of two indicators - the average duration of education and the expected duration of education. These indicators vary between 22.26% (expected duration of training) and 28% average duration of training. Although the variation in the value of the average duration of education does not exceed 33%, to say that the population is heterogeneous, but in this particular case, it can be concluded that in the least developed countries of the world the opportunity to study is much lower than in developed ones. 17% of countries have an average duration of education of less than 5 years. The most heterogeneous, according to the results of the study, is the set of values of the GNI indicator per capita, the coefficient of variation of which is 110.45%. It turned out that the countries with the highest GNI per capita do not lead the ranking of countries by HDI, that is, the material resources that the state has are not spent by the governments of such countries on the development of the social sphere, which slows down their development process. The world average is \$14,301. USD per person, while the median value is USD 10,667. Such a difference between the average and median value proves that most countries of the world are poorly endowed with material resources. The global tendency to

increase the HDI in all groups of countries and in all regions has been traced. In order for this trend to continue, and the rate of HDI growth to increase, humanity needs to solve such global problems as wars and armed conflicts, poverty, poverty, inequality in access to material resources, develop a plan for more thorough cooperation between the leading countries and countries with the lowest level of development for exchange of experience and assistance in improving the standard of living.

Key words: *integrated assessment, economic development, human development, human development index (HDI).*

Постановка проблеми. Проблема людського розвитку гостро стоїть у сучасному суспільстві. Питанням розвитку людства та покращенням стану сьогоденної ситуації активно займається ООН (Організація Об'єднаних Націй) та інші міжнародні організації з захисту прав людини. Людство перебуває у процесі постійного розвитку, еволюції, воно щодня змінюється. Так як основою нашого суспільства є людина, то рівень розвитку можна виміряти, лише через якість життя кожного окремого індивіда. Стратегічним елементом Концепції людського розвитку є Індекс розвитку людського потенціалу або Індекс людського розвитку (ІЛР). ІЛР є комплексним показником, який дає інтегральну оцінку розвитку людини за країнами світу. Даний індекс вимірює досягнення країни у сферах здоров'я, доступу до якісної освіти та фактичного доходу громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові результати вимірювання людського розвитку та його моделювання на субнаціональному рівні країн світу представлено в роботах Г.В. Герасименко [2], А.В. Ставицького [7] та інших. Дослідженню особливостей методики оцінки людського розвитку на національному рівні присвячено роботи Н.В. Буркіної і Т.Ю. Фурман [1], О.В. Макарової [3], О.В. Сороки та М.С. Кривцової [6], в яких розкрито методичні підходи до

оцінювання людського потенціалу на рівні регіону та проаналізовано особливості української методики вимірювання індексу регіонального людського розвитку.

Постановка завдання. Метою є дослідження рівня людського розвитку в країнах світу та групах країн світу, порівняльний аналіз країн за рівнем людського розвитку, визначення закономірностей нерівності людського розвитку та його тенденції в світі.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з даних рапорту ПРООН за 2024 рік Індекс людського розвитку та його компоненти, оцінені Управлінням звітів про людський розвиток (HDRO) подано за 2023/2024 роки, так як ООН надає інформацію з лагом 2 роки. Країни та території ранжуються за значенням Індeksu людського розвитку (ІЛР) 2022 року. У табл. 1 наведено дані, щодо значення індексу людського розвитку станом на 2022 рік для 20 країн з найвищим рівнем.

Таблиця 1

Рейтинг країн за індексом людського розвитку станом на 2022 рік

Місце	Країна	ІЛР	Середня тривалість життя, роки	Очікувана тривалість навчання, роки	Середня тривалість навчання, роки	ВНД на душу населення дол. США	Рейтинг по ВНД на душу населення мінус рейтинг ІЛР
1	Швейцарія	0.967	84.3	16.6	13.9	69,433	6
2	Норвегія	0.966	83.4	18.6	13.1	69,190	6
3	Ісландія	0.959	82.8	19.1	13.8	54,688	16
4	Гонконг, Китай (SAR)	0.956	84.3	17.8	12.3	62,486	6
5	Данія	0.952	81.9	18.8	13.0	62,019	6
5	Швеція	0.952	83.5	19.0	12.7	56,996	10
7	Німеччина	0.950	81.0	17.3	14.3	55,340	11
7	Ірландія	0.950	82.7	19.1	11.7	87,468	-3
9	Сінгапур	0.949	84.1	16.9	11.9	88,761	-6
10	Австралія	0.946	83.6	21.1	12.7	49,257	14
10	Нідерланди	0.946	82.5	18.6	12.6	57,278	4
12	Бельгія	0.942	82.3	18.9	12.5	53,644	9
12	Фінляндія	0.942	82.4	19.2	12.9	49,522	11
12	Ліхтенштейн	0.942	84.7	15.5	12.4	146,673	-11
15	Об'єднане Королівство	0.940	82.2	17.6	13.4	46,624	13
16	Нова Зеландія	0.939	83.0	19.7	12.9	43,665	16
17	ОАЕ	0.937	79.2	17.2	12.8	74,104	-11
18	Канада	0.935	82.8	16.0	13.9 с	48,444	8
19	Корея	0.929	84.0	16.5	12.6 с	46,026	10

20	Люксембург	0.927	82.6	14.2	13.0 h	78,554	-15
20	США	0.927	78.2	16.4	13.6	65,565	-11

Джерело: складено автором на основі [10]

Традиційно перші місця рейтингу займають країни Північної та Північно-Східної Європи, США, Канада.

Так як індекс людського розвитку показник, який включає три складові, які враховуються однаково, то закономірним є те, що перші позиції в рейтингу займають країни, в яких дійсно високий показник тривалості життя, так і високий рівень освіченості, і значне матеріальне забезпечення населення. І хоча Швейцарія, яка займає перше місце в рейтингу не має найвищого значення по жодному показнику, але в сумі – країна очолює рейтинг. Найвище значення індексу спостерігається саме у тих країн, в яких усі показники є збалансованими та населення має гармонічні умови для життя.

Результати проведеного аналізу ранжування країн за індексом людського розвитку в програмному забезпеченні «Statistica» (розділ Descriptive statistic) станом на 2023 рік показали, що в 25% країн, які мають з нерозвинених країн найкращі показники ІЛР, надзвичайно низький рівень освіти (в середньому громадянин країни навчається 5,55 років), також середня тривалість життя при народженні лише 65,35 років. Економічна ситуація в таких країнах складана, в середньому ВНД на душу населення складає лише 3647 дол. США. Щодо країн з найнижчим показником серед розвинених країн, то людський розвиток тут на високому рівні, про що свідчить усі показники. Коефіцієнт варіації було розраховано по кожному показнику і зроблено висновок, що найвищий коефіцієнт варіації по показнику ВНД на душу населення. Тобто, розшарованість суспільства за матеріальним забезпеченням було і залишається однією з основних проблем людства, вирішенням якої, наразі

займається ООН. За іншими показниками коефіцієнт не перевищує 33%, тобто неоднорідність сукупності не така значна (табл. 2).

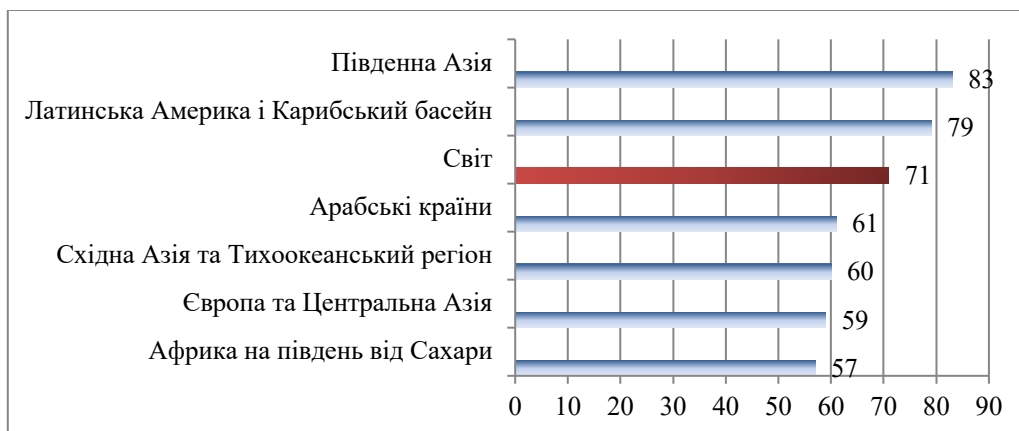
Таблиця 2

Статистична оцінка складових ІЛР країн світу станом на 2023 р.

Показник	Нижній кuartиль	Верхній кuartиль	Стандартне відхилення	Коефіцієнт варіації,%
Середня тривалість життя	65,35	76,80	35,0	11,79
Очікувана тривалість навчання	11,10	15,05	16,10	22,26
Середня тривалість навчання	5,55	10,75	11,70	28,13
ВНД на душу населення	3647	22839,00	122543,0	110,45

Джерело: розраховано автором на основі [10]

Відновлення у 2023 році щодо значення ІЛР 2019 року є низькою планкою, яка не враховує упущених збитків або потенційних майбутніх втрат, якщо ІЛР залишатиметься нижчим за тенденцію ІЛР до 2019 року. Серед країн, які зазнали зниження ІЛР у 2020 або 2021 роках, або в обох роках, частка країн у всьому світі, які, за прогнозами, досягнуть або перевищать значення ІЛР у 2019 році у 2023 році, становить трохи більше 70 відсотків, і частка в більшості регіонів (окрім Латинської Америки, Карибського басейну та Південної Азії), за прогнозами, буде нижчим (рис. 1).

Рис. 1. Відновлення значень індексу людського розвитку (ІЛР)

Джерело: побудовано автором за даними [10]

Прогнозувалося, що після різкого зниження у 2020-2021 роках, рівень людського розвитку в світі у 2023 році досягне рекордних значень. Але прогрес є вкрай нерівномірним, і після 20 років стійкого падіння показник нерівності знову зростає.

Індекс людського розвитку (ІЛР) України становить 0,734, що робить її країною з високим рівнем людського розвитку. Україна посідає 100 місце у загальному рейтингу зі 193 країн і територій.

ІЛР є узагальненим показником для оцінки усереднених досягнень за трьома основними вимірами людського розвитку: довге та здорове життя, доступ до знань та гідний рівень життя. У період з 1990 по 2022 рік значення ІЛР України зросло з 0,731 до 0,734, тобто на 0,4%. Поточні дані Індексу людського розвитку здебільшого відображають негативний вплив пандемії COVID-19 на людський розвиток в Україні, оскільки доступ до найновіших даних залишається обмеженим. Після урахування соціально-економічної нерівності ІЛР України становить 0,676, тобто «втрата» у розвитку через нерівність становить 7,9%. Зі збільшенням нерівності в країні зростають і втрати в людському розвитку. Тенденцію зміни значення ІЛР України зображено в табл. 3.

Таблиця 3

Середньорічні темпи змін ІЛР України за період 1990 - 2022 рр., %

Рік	1990 - 2000	2000 - 2010	2010 -2022	1990 -2022
ІЛР	-0,46	0,93	-0,35	0,01

Падіння значення ІЛР в 2000 році порівняно з 1990 пов'язане зі зміною політичної та економічної системи в Україні після розпаду СРСР. Політична та економічна криза 90-х років значно знизила рівень людського розвитку України. З 1990 по 2022 рік очікувана тривалість життя при народженні в Україні змінилася на -1,2 року, очікувана тривалість навчання в школі – на 0,8 року, а середня тривалість навчання – на 1,8

року. З 1990 по 2022 рік ВНД на душу населення в Україні змінився приблизно на -32,1 відсотка.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Людський розвиток – це складне та багатовимірне питання, його вимір та перерахунок у зіставні дані по всім країнам світу не просте завдання для вчених всього світу. Формування Концепції людського розвитку є досить тривалим процесом і сьогодні науковці з розвитком суспільства виявляють нові фактори, що можуть впливати прямо або опосередковано на процеси людського розвитку. Становленню Концепції людського розвитку сприяло створення теорії розвитку людських ресурсів. Подальші дослідження можуть бути пов'язані з вивченням проблем демографії, зайнятості, охорони здоров'я, професійної підготовки, споживання, харчування, умов життя, урбанізації, екологізації та їх впливу на формування ІЛР.

Література

1. Буркіна Н. В. Фурман Т. Ю. Особливості методики оцінки людського розвитку на національному рівні. *Наука, освіта, суспільство: реалії, виклики, перспективи*. 2019. URL: <https://jnos.donnu.edu.ua/article/view/6515> (дата звернення: 15.04.2024).

2. Герасименко Г. В. Особливості міжнародного досвіду вимірювання людського розвитку на субнаціональному рівні. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 1. С. 11–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2017_1_3 (дата звернення: 15.04.2024).

3. Макарова О. В. Вимірювання людського розвитку в регіонах України: методологічні аспекти та оцінка результатів. *Економіка України*. 2015. № 3. С. 41–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2015_3_5 (дата звернення: 15.04.2024).

4. Методика вимірювання регіонального людського розвитку: Рішення Президії НАН України та колегії Державної служби статистики України 13.06.2012 № 123-м.

5. Саржинська А.Р, Ольвінська Ю.О. Статистичні аспекти дослідження рівня людського розвитку. *Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень: збірник наукових студентських праць*. Одеса: ОНЕУ, 2016. Вип. 2. С. 7-14. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/6525> (дата звернення: 21.04.2024).

6. Сорока О.В., Кривцова М.С. Методичні підходи до оцінювання людського потенціалу на рівні регіону. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 19. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/120.pdf (дата звернення: 21.04.2024).

7. Ставицький А.В. Моделювання індексу людського розвитку у світі. *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка: Економіка*. 2020. Вип. № 5(212) URL: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=9420> (дата звернення: 20.04.2024).

8. Україна залишається країною з високим індексом людського розвитку — звіт UNDP. *UNDP*. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/ukrayina-zalyshayetsya-krayinoyu-z-vysokym-indeksom-lyudskoho-rozvytku-zvit-undp> (дата звернення: 20.04.2024).

9. Шаульська Л.В. Стратегія розвитку трудового потенціалу України: монографія. Донецьк, 2005. 415 с. URL: <https://iie.org.ua/monografii/shaulska-l-v-strategiya-rozvitku-trudovogo-potentsialu-ukrayini-2005-r/> (дата звернення: 20.04.2024).

10. Human Development Report 2023-24. *ПРООН: офіційний сайт*. URL: <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2023-24> (дата звернення: 20.04.2024).

References

1. Burkina N. V. Furman T. Yu. Osoblyvosti metodyky otsinky liudskoho rozvytku na natsionalnomu rivni. *Nauka, osvita, suspilstvo: realii, vyklyky, perspektyvy*. 2019. URL: <https://jnos.donnu.edu.ua/article/view/6515> (date of access: 15.04.2024).
2. Herasymenko H. V. Osoblyvosti mizhnarodnoho dosvidu vymiriuvannia liudskoho rozvytku na subnatsionalnomu rivni. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*. 2017. № 1. S. 11–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2017_1_3 (date of access: 15.04.2024).
3. Makarova O. V. Vymiriuvannia liudskoho rozvytku v rehionakh Ukrainy: metodolohichni aspekty ta otsinka rezultativ. *Ekonomika Ukrainy*. 2015. № 3. S. 41–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2015_3_5 (date of access: 15.04.2024).
4. Metodyka vymiriuvannia rehionalnoho liudskoho rozvytku: Rishennia Prezydii NAN Ukrainy ta kolehii Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy 13.06.2012 № 123-m.
5. Sarzhynska A.R, Olvinska Yu.O. Statystychni aspekty doslidzhennia rivnia liudskoho rozvytku. *Statystyka – instrument sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen: zbirnyk naukovykh studentskykh prats*. Odesa: ONEU, 2016. Vyp. 2. S. 7-14. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/6525> (date of access: 21.04.2024).
6. Soroka O.V., Kryvtsova M.S. Metodychni pidkhody do otsiniuvannia liudskoho potentsialu na rivni rehionu. *Ekonomika i suspilstvo*. 2018. Vyp. 19. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/120.pdf (date of access: 21.04.2024).
7. Stavytskyi A.V. Modeliuvannia indeksu liudskoho rozvytku u sviti. *Visnyk KNU im. T. Shevchenka: Ekonomika*. 2020. Vyp. № 5(212) URL: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=9420> (date of access: 20.04.2024).

8. Ukraina zalyshaietsia krainoiu z vysokym indeksom liudskoho rozvytku — zvit UNDP. *UNDP*. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/ukrayina-zalyshayetsya-krayinoyu-z-vysokym-indeksom-lyudskoho-rozvytku-zvit-undp> (date of access: 20.04.2024).

9. Shaulska L.V. Stratehiiia rozvytku trudovoho potentsialu Ukrainy: monohrafiia. Donetsk, 2005. 415 s. URL: <https://iie.org.ua/monografiyi/shaulska-l-v-strategiya-rozvitku-trudovogo-potentsialu-ukrayini-2005-r/> (date of access: 20.04.2024).

10. Human Development Report 2023-24. *PROON: ofitsiinyi sait*. URL: <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2023-24> (date of access: 20.04.2024).